

Levél a gyöngéd forradalom szlovák fiataljaihoz

Nyugdíjas, de az ifjúságot tovább is szerető pedagógusként nagy örömet, élményt jelentett számomra a csehországi és szlovákiai fiatalság novemberi forradalmi fellépése, amely a változást kívánók kínosan hosszú, tespedt várakozását megtörte, és a demokratikus megújulás előtt utat nyitott. Örömeimnek a nyilvánosság előtt is hangot adtam, és a Nap 3. számában az ifjúság nagyszerű tettét: a gyöngéd forradalom elindítását „a kelet-közép-európai változások egészen különleges esetének” neveztem.

Azóta további pozitív vonatkozásban jelentős dolgok történtek. A gyöngéd forradalom megerősödött, de a nyitottság (glasznoszty) szabad lehetőségei között olyan kártékony magatartások, hangok is jelentkeztek, amelyek a demokratizálódás, az Európához való igazodás folyamatára gátlóan, bénítólag hatnak. Különösen a nemzetiségi kérdés viszonylatában, cseh—szlovák és szlovák—magyar relációban szabadultak fel és fajultak el a káros indulatok, pedig éppen a kérdés korszerű megoldása jelenti a demokrácia egyik legfőbb bizonyítékát. Nyugat-európai viszonylatban e téren is korszakos jelentőségű változások történtek: likvidálták a német—francia reváns-eszmét, amely századokon keresztül veszélyeztette az európai békét, és nem csekély szerepe volt mindkét világháború kiobbantásában; példaszerű demokratizmussal oldották meg két olaszországi kisebbségnek: a dél-tiroli németeknek és a trieszti szlovéneknek a jogi helyzetét stb., stb.

E példákkal ellentétben nálunk ma nacionalista mozgalmak, egyesületek keletkeznek (Szlovák Nemzeti Párt, Štúr Társaság), és magukat demokratikusnak tartó szlovák újságok (Lud, Čas, Práca és a nemzetiségi kérdésben velük azonosuló Pravda) a priori ellenszenvvel, elfogultsággal reagálnak a magyar kisebbség jogi igényeire. Sajnos, az ifjúsági Smena, sőt a bátor nemzetkritikával fellépő egyetemista Zmena is bekapcsolódott ebbe a sorba, és a Verejnost — ez a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom (most már párt is) lapja — hasábjain is megjelentek már helyzettorzító nemzetiségi riportok, beszámolók. A Verejnost esetében ez azért meglepő és bántó, mert 1990. január 23-án ez a lap és a Nap közölte a Nyilvánosság az Erőszak Ellen és a Független Magyar Kezdeményezés európai színvonalú és eszmeiségű közös elvi nyilatkozatát a nemzetek, nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok együttéléséről Szlovákiában. Úgy tűnik, hogy a pártmozgalommá vált NYEE is alkalmazkodik már a választási taktikához, annak ellenére, hogy a minap a szlovák fővárosban hangsúlyozottan humanista propagandával exkluzív nemzetközi konferenciát szervezett a politika és etika kapcsolatáról.

A szlovák sajtóban, rádióban és televízióban gyakorivá vált tendenciózus nemzetiségi közlemények főleg az ifjabb nemzedékekre veszélyesek, mert az ezekhez tartozók zöme nem ismeri alaposabban a szlovák—magyar viszony történetét és közelmúltját, s hitelesnek fogadja el a torzításokat, hamisításokat is. Ezek egy része a nem szakember szerzők hiányos informáltságából adódik, de nagy számban vannak a sajtóetikával szöges ellentétben álló tudatos torzítások, hamisítások is.

Különös esete ezeknek a tudatos, manipulatív *elhallgatás*, amikor a szerző a tárgyalt témában alapvetően lényeges tényeket nem említ meg, nem tárgyal. Ilyesmi történt azokban a riportokban, beszámolókbán, amelyeket a szlovák rádió, televízió és sajtó a magyarországi szlovákság mai, valóban siralmas helyzetéről közölt. Ezekben a közleményekben többszörösen elhangzott az a panasz, hogy Békéscsabán, Szarvason és Tótkomlóson, ahol egykor a szlovákok nagy tömegben éltek, mára a számuk megdöbbentően megfogyatkozott. Ez az állítás megfelel a valóságnak, de a szerzők tudatosan elhallgatták a nagy megfogyatkozás, széthullás egyik fő okát. Azt, hogy az 1946 és 1948 között végrehajtott csehszlovák—magyar lakosságcsere keretében Magyarországról — s így az említett helységekből is — összesen hetven—hetvenötezer szlovák települt át hozzánk. A teljes képhez tartozik az is, hogy a párisi békeszerződések — és más konferenciákon is — a Szovjetunió által erősen támogatott csehszlovák delegáció a szlovákiai magyar lakosság „kollektív bűnösségét” hangoztatva az egyoldalú kitelepítést javasolta, de ezt a nyugati hatalmak (USA és Nagy-Britannia) megvétőzták, s nagy huzavona után csak a két állam által kötetendő lakosságcserebe egyeztek bele. A kétoldalúnak titulált lakosságcsereügy nagyon is egyoldalú volt: a magyar kitelepítendőket a csehszlovák hatóságok jelölték ki, s a csehszlovák kitelepítési intézmény a Budapesten székelő nagyhatalmú Szövetségi Ellenőrző Bizottságtól teljesen szabad kezet kapott arra, hogy Magyarország területén a szlovákok kitelepítését propagálja.

A tudatos *elhallaatás*nak egy másik tipikus esete többek között egy olyan riportban fordult elő, amely a Komárom közelében fekvő Marcelháza község nemzetiségi nehézségeiről, iskolaügyi súrlódásairól adott képet. A riportban az egyik szlovák tanító olyan kijelentést tesz, hogy valamikor (kedysi) ebben a faluban a nemzetiségi arány fele-fele volt, s lám, mostanra a magyarok főlénybe kerültek. A riportter ezt az állítást szó nélkül hagyja, pedig Marcelháza ilyen „valamikor” sohasem létezett. Ez a község századokon át szinmagyar volt, hangsúlyozottan magyar többségét az első csehszlovák köztársaság idején is megtartotta, s még az 1945—1949 közti nagy elnemzetlenítő akciók (lakosságcsere, reszlovakizáció, csehországi deportálás) után is erősen magyar többségű maradt: az 1961. évi népszámláláskor a 3725 lakosból 3307 (88,77%) magyar volt. A teljes kép kedvéért itt meg kell jegyezni, hogy az első köztársaság utolsó évében: 1938-ban a hangsúlyozottan magyar többségű szlovákiai magyar községek száma 450—500 között volt, de ezt a helyzetet aztán az 1945 utáni magyar jogfosztás idején erőszakos intézkedésekkel alaposan megváltoztatták. Mivel a szlovák fiatalság zömének erről a jogfosztásról nincsenek ismeretei, felsorolom itt az alapvető adatokat: 1945 és 1949 között a kollektív bűnösnek nyilvánított magyar lakosság állampolgári jogait felfüggesztették, a magyar iskolákat bezárták, a magyar nyelvű sajtót teljes mértékben likvidálták, a magyar többségű helységek neveinek zömét sovíniszta módon átkeresztelték, és 9610 magyar családot (a gyermekekkel együtt 41 640 sze-

mélyt) hitleri—sztálini módszerrel Csehországba deportáltak. És ezeket az embertelen intézkedéseket nem egyedül a kommunista párt hajtotta végre, hanem az ő közreműködésével is az akkori teljes koalíciós kormányzás.

Ami a kassai kormányprogramban kimondott „kollektív bűnösség” kérdését illeti, az most nem régen a Havel elnök által kezdeményezett pozsonyi csehszlovák—magyar—lengyel konferencián is felvetődött, s a gyöngéd forradalom kialakulása óta — de néhányszor korábban is — több itteni magyar beadvány követelte ennek az igazságtalan politikai-jogi verdiktnek az eltörlését. Mert a szlovákiai magyar nép semmivel sem bűnösebb, mint a szlovák nép. Az első köztársaság szétverése elsősorban hitlerista német hatalmi ügy volt (másodsorban magyarországi és lengyelországi revíziós ügy), s ebbe a szudétanémet párt mellett a Hlinka Szlovák Néppártja és a csehszlovákiai ellenzéki magyar pártok is besegítettek. Ha ezeket a pártokat azonosítanánk a szlováksággal és a szlovákiai magyarsággal, akkor például a szlovák nép kollektív bűnösségét is ki lehetne mondani mindazért, ami a fasiszta Szlovák Állam idején történt. Erről az időszakról, a szlovák fiatalság nagyon keveset tud, mert a nemzeti történetírás eddig jóformán hallgatott róla. Most sok cikk, eszme-futtatás jelenik meg, de ezek tele vannak manipulatív belemagyarázásokkal.

Én itt az egyik legsúlyosabb vonatkozást: a zsidókérdés megoldását hozom fel. A Szlovák Államban már 1941 őszen törvénybe iktatták a 270 paragrafusból álló kíméletlen zsidótörvényt, zsidókódexet, és 1942 márciusa és októbere között a hét gyűjtőtáborba összeszedett zsidókból gyors egymásutánban állították össze a transzportokat, melyek végállomásai a németországi haláltáborok lettek. A zsidó lakosságból csak azok a kevesek menekültek meg, akiket mint gazdaságilag nélkülözhetetleneket itthon tartottak, vagy akiknek sikerült elrejtőzniök vagy Magyarországra szöknöök. Hogy Magyarországon akkor — és utána is jó ideig — a zsidó polgári lakosság élete fizikailag még nem volt veszélyeztetve, arról a szlovák sajtóból is tudomást szerezhetünk. A Ludové Noviny 1941. évi szept. 21-ei számában ezt olvashatjuk: „A mi zsidótörvényeink olyan alaposak és tökéletesen kidolgozottak, hogy mintául szolgálhatnak egész Európa számára. Bizonyos tekintetben a mi zsidótörvényeink még szigorúbbak, mint a német nürnbergi törvények. (...) Más államokban, pl. Magyarországon a zsidótörvény távolról sincs úgy megoldva, mint nálunk.” Magyarországon a hasonló megoldás csak az 1944 márciusában bekövetkezett német megszállás után kezdődött, s a tetőződése 1944 októberében állt be, amikor a megszálló németek a nyilas Szálasi Ferencet juttatták hatalomra. 1944 márciusáig a magyar parlamentben számottevő ellenzéki erők is voltak (Kisgazda Párt, Szociáldemokrata Párt), s a németekkel szövetséges magyar kormány Teleki Pállal az élén 1939-ben nem engedélyezte a német hadsereg magyarországi területen való felvonulását, s a lengyel hadsereg veresége után százezernél több menekültet fogadott be, akik közül a katonákat továbbengedte Nyugatra, a civileket pedig egzisztenciálisan és kulturálisan is ellátta. Még lengyel gimnáziumot is felállítottak részükre.

Az elmúlt időkben Tiso elnök felelősségének kérdését is többször felvetették a szlovák sajtóban, televízióban, és például azon az előadáson, melyet a Slovenská Národná Strana a Komenský Egyetem aulájában rendezett. 1939 márciusában, amikor Hitler felajánlotta az önálló szlovák állam létrehozásának lehetőségét, Tiso rendkívül nehéz helyzetben volt, hiszen az ajánlat el-

utasítása esetén Szlovákia akár a cseh protektorátushoz hasonló sorsra juthatott volna. Tiso a későbbi években igen sok üldözött zsidót mentesített, de úgy látszik, hogy a végső megoldás idején már együtt úszott az árral. Többek között erre mutat a Milo Urban által szerkesztett Gárdista 1942. augusztus 18-i hangzatos bejelentése, amely kiemelt tipográfiával közvetlenül a lap fejléce alatt volt elhelyezve.

Náš boj je bojom cti slovenského národa!

Slovenská úroda Slovákom! — Jasno o židovskej otázke:

Slovensky národ musel zbaviť svojho večného nepriateľa.

Veľký prejav prezidenta Republiky: Dr. Tisu v. Holiči.

(Magyar fordításban: A mi harcunk a szlovák nép becsületének harca! A szlovák termés a szlovákoké! — Határozottan a zsidó kérdésben: A szlovák nemzetnek le kellett számolnia örök ellenségével. — Dr. Tiso köztársasági elnök nagy beszéde Holičban.)

Ami a Szlovák Államban maradt 60—65 ezernyi magyar lakosságot illeti, azt az új alkotmánytörvény „meghonosodott” (udomácnený) nemzetiségnek ismerte el és a politikai szervezkedését elvileg lehetővé tette. A gyakorlatban az engedélyezett és regisztrált Magyar Párt — a hatalmas politikai aktivitáshoz jutott német Deutsche Partei-jel ellentétben — politikai passzivitásra volt kárhóztatva, s ezért erejét a nemzetiségi társadalom szociális és kulturális megszervezésére fordította. A Párt egyetlen képviselője és elnöke, Esterházy János, már 1939 áprilisában elhatározta magát és pártját a nemzetiszocializmustól. „Hogy mi nem alakultunk át nemzetiszocialista párttá, annak megvan az oka — mondta egyik beszédében. — Ez német produktum, amit mi nem ismerünk el.” Esterházy végig ehhez a krédóhoz tartotta magát, és ennek megfelelően a Magyar Párt sajtóját keresztény szellemű humanizmus jellemezte. A brutális zsidótörvény, zsidókódex ellen a szlovák parlamentben egyedül Esterházy szavazott, s ez egymagában elegendő ok lett volna arra, hogy 1945 után humanúsan bánjanak vele. Ehelyett halálra ítélték, majd nemzetközi intervenciókra az ítéletet életfogytiglani fegyházra változtatták. Esterházy maradék élete orosz ólombányában és szlovákiai és csehországi fegyházakban fogyott el, s az ólombányában sorstársa volt a Magyar Párt néhány vezető funkcionáriusa is.

A cikkem olvasása közben sokan úgy érezhetik, hogy lám, itt még a Horthy-Magyarországot is tisztára mosom. Erről egyáltalán nincs szó. A Horthy-rendszer durván reakciós, antidemokratikus és anakronisztikus volt. Ez idő alatt a felső arisztokrácia feudális politikai előjogokat élvezett, a parasztság nincstelen része: „hárommillió koldus” mélyen a létminimum alatt élt, és „csendjét” kíméletlen csendőri testület őrizte. De a fentebb említett tények alapján — és az alkalmi fasisztoid megnyilvánulások ellenére — a rendszer politikai arculatát nem lehet fasisztának nevezni. Márpedig a mi sajtónk és az iskolai történelmi oktatásunk is az elmúlt évtizedekben (és nagyrészt még most is) tendenciózusan ezt a minősítést használja, s 1918 és 1945 közti vonatkoztatással általában fasiszta Magyarországot emleget. Az ennek ellentmondó politikai tényeket ezért tartottam szükségesnek felemlíteni.

Visszatérve a mostani hazai helyzethez, a szlovák—magyar súrlódásokhoz, először arra a gyakran hangoztatott vádra akarok reagálni, mely szerint a szlovákiai magyarok autonómiát követelnek. Néhány felelőtlen ember szájából elhangzott ilyesmi, de a kisebbségi közvélemény és a szervezett mozgalmak

(Csemadok, FMK, Magyar Diákszövetség stb.) ettől rögtön elhatárolták magukat. A kisebbségi jogrendezés legmagasabb szintje a területi autonómia, de ehhez már nálunk nincsenek meg a területi alapfeltételek. Nyugat-Európában persze erre is van példa: Finnországban a 21 000 főnyi svéd lakosságú Åland-szigetek 1921 óta autonóm területet képeznek, és helyi ügyekben teljes önrendelkezést biztosító helyi parlamentjük van.

Finnországban az Åland-szigetek különleges státuszán kívül is mintaszerű kisebbségi jogrendezés van, s jó, ha erről a szlovák ifjúság is tud, mert a szlovák sajtóban a magyar lakosság természetes jogigényét: a magyar nyelvű iskolai oktatásra és a nemzetiségi kultúrára kiterjedő öngazgatást túlzott követelésnek nevezik. Finnországban az összlakosság 7 százalékát alkotó háromszázezer svéd él, akiknek Turkuban kizárólag svéd nyelvű egyetemük van, s a helsinki egyetem is kétnyelvű. Az alkotmány szerint a svéd nyelv a fennlegyenrangú nemzeti nyelv, s minden olyan helységben, ahol a svédek 10 százalék fölött vannak, a hivatali kétnyelvűség kötelező. A következetes kétnyelvűség a fővárosban, Helsinkiben is érvényesül, ott a svédesség aránya 13-14 százalék között van. A svédeknek önálló politikai pártjuk, bankjuk, kereskedelmi kamarájuk van, s országgyűlési képviselőik száma eléri a parlamenti tagság 10%-át. Mindehhez meg kell jegyezni azt, hogy a finnek és a svédek történelmi viszonya meglepően hasonlít a szlovák—magyar viszonyhoz. A finn nép a 12. század végétől a 19. század elejéig svéd hódoltság alatt élt (utána 1918-ig orosz hódoltság alatt). Ennek ellenére a finnek nem hangoztatják unosuntalan a „hat évszázados elnyomást”. A történelmi sérelmeken túllépve a tényleges egyenrangúság alapján alakították ki a svéd kisebbséggel való együttélést. Tették ezt annak ellenére, hogy a svédországi 40 ezres finnység kisebbségi jogai problematikusak.

A finnországi példákra gondolva igen siralmasnak tarthatjuk azt a helyzetet, amely a komáromi magyar egyetem létesítésének javaslata körül keletkezett. A szlovák sajtó mindmáig elutasító álláspontot tanúsít, pedig a szlovákiai magyarság kétszerese a finnországi svédességnek, s mellesleg nálunk nem is a turkui teljes egyetemhez hasonló intézményről van szó, hanem olyan pedagógiai egyetemről, melynek néhány kisebbségtudományi szakhoz (főleg a néprajzhoz) kötődő tanszéke is lenne. Az iskolaügyi minisztérium először pozitívan viszonyult a javaslathoz, s bizottságot küldött ki a helyi lehetőségek, feltételek megállapítására, de aztán a bizottság pozitív állásfoglalása ellenére beállt az ellenzők közé. Az ügy részleges nyitrai megoldása ezért nem kielégítő, mert Nyitrán teljesen hiányzik és a környéken is csak nagyon hiányosan van meg a gyakorló tanításhoz szükséges alapiskolai és középiskolai keret, ami pedig az egyetemi oktatásnál kulcsproblémának számít. Komáromban viszont ez — és a leendő magyar pedagógusok fejlődéséhez szükséges nemzetiségi kulturális háttér — bőségesen rendelkezésre állna.

Fontos, hogy a gyöngéd forradalom megalapozói közé tartozó és a demokratikus megújulás teljességét óhajtó szlovák fiatalság a tisztánlátás érdekében az itteni magyar iskolaügy viszontagságairól és az ellene végrehajtott aknamunkákról is informált legyen. Az 1945—1949 közti teljes tabula rasáról már szóltam, de még három olyan machinációt említek meg, amelyek az előző iskolai minisztérium irányításával történtek: a hetvenes évek végén a nyitrai pedagógiai fakultáson az addig létező és a természettudományi tantárgyakra is kiterjedő magyar tagozatot megszüntették, és a magyar nyelvű oktatást a

magyar irodalmi és nyelvészeti tanszékre korlátozták. 1978 és 1984 között az iskolaügyi minisztériumban két ízben is olyan törvényjavaslatot készítettek elő, amelyeknek érvényesítésével a tantárgyak szlovák nyelvű tanítására való fokozatos áttéréssel 10—15 év alatt a magyar nyelvű oktatás még az alapiskolákon is felszámolódnak volna. Ettől a tervtől aztán a magyar tanítóság és lakosság tiltakozására álltak el. Ismeretes, hogy jelenleg a szlovák sajtóban élesen elítélik azokat a törekvéseket, amelyek magyar részről Füleken, Királyhelmeceken és másutt a közös igazgatású iskolák szétválasztására irányulnak, de a támadó cikkek szerzői tendenciózusan elhallgatják azt, hogy az 1949 után folyamatosan visszaállított magyar iskolák zöme önálló volt, és a nagyméretű összevonásokat csak jóval később foganatosították rendeleti úton.

Szólni kell arról is, hogy a magyar iskolák elleni sorozatos machinációk idején — és 1945 óta szinte naponta — a szlovák kommunikációs fórumokon, történeti művekben és tankönyvekben hevesen pellengéreztek és pellengérezik az egykori szlovákellenes Apponyi-féle iskolatörvényeket. Nagyon furcsa skizofrénikus magatartás ez: a történeti igazságtalanságokat kárhozzatom, s közben hasonló igazságtalanságokat tervezek-csinálok. Ilyesmi a mostani nemzetiségi sűrűlódások idején is sűrűn tapasztalható: a szlovák sajtóban, rádiós és televíziós adásokban a vegyes nemzetiségi területek szlovák iskoláinak szórványos, apró sérelmeit felnagyítják, de az ilyen farizeusi kritikásokat teljesen hidegen hagyja, hogy az alapiskolás korú magyar anyanyelvű gyermekek 30 százaléka szlovák iskolába jár.

A forradalmi szlovák fiatalság nem azonosulhat az ilyen módszerekkel és a nacionalisták olyan abszurd kijelentéseivel, mely szerint a szlovákiai magyarok ellenében meg kell védeni a szlovák nemzeti érdekeket. Egy fiatal szlovák történész a Verejnost-ban „történelmi és politikai anakronizmusnak” nevezte azt, hogy „Közép-Európában a huszadik század végén a nacionalizmus politikai mozgalmak elveként jelentkeznek. Például, amikor a Szlovák Nemzeti Párt keletkezik, és célul tűzi ki a szlovák érdekek védelmét. Mintha nem ismerné el, hogy emancipált nemzetről van szó. Az SNP-nek a 19. században volt értelme” (A propos, nacionalizmus, Verejnost, 20. IV. 1990).

Erősen hiszek abban, hogy a szlovák fiatalság a visszahúzó anakronizmusok helyett a korszerű demokráciát vallja magáénak minden vonatkozásban, így a nemzetiségi kérdésben is. Erre a legszebb, s számunkra szimbolikus erejű nemzetközi példát Finnország nyújthatja. És a nemzetiségi kérdés megoldásának demokratizmusa ősi keresztény elveken alapszik: Szeresd felebarátodat, mint te magadat: Amit nem kívánsz magadnak, ne tedd felebarátoddal!

TURCZEL LAJOS

Turczel Lajos pozsonyi irodalom- és művelődéstörténésznek ez az írása a tavaszi csehszlovákiai választási kampány idején íródott, és csonkított terjedelemben a pozsonyi Nap május 25-i számában jelent meg. Az a törekvés, hogy szlovák lapban is napvilágot lásson, nem valósult meg. Az írásban a szerző konkrét példákön mutatja be azokat a tipikus torzításokat, ferdtítéseket, amelyekkel a szlovák sajtó, rádió-televízió a szlovák—magyar nemzetiségi problémákat tárgyalja. Turczel e torzításokkal szemben higgadt, objektív hangnemben tárja fel a történelmileg hiteles helyzeteket, tényeket.